

چاه تَفَلَه: چاهی متبرک در عُسفان مکه

چاه تَفَلَه در منطقه عُسفان، در سه راهی مکه، مدینه و جده، و در ۸۰ کیلومتری مکه قرار دارد.^۱ این چاه که گویا به سبب متبرک شدن به آب دهان پیامبر ﷺ بدین نام خوانده شده، در مسیر حج واقع، و یکی از منازل و توقفگاه‌های حاجیان بوده است.^۲ از این رو گاه نام این چاه بر این توقفگاه نیز اطلاق می‌شد.^۳ از این چاه گاه با نام بئر عسفان نیز یاد شده است.^۴ به گزارش فراهانی (م. ۱۳۳۱ق.) عجم‌ها آن را بئر اصفهان نیز خوانده‌اند^۵ که می‌تواند ناشی از تلفظ فارسی‌زبانان باشد. از پیشینه این چاه و حفرکننده آن اطلاعی در دست نیست.

از چاه تَفَلَه، در حوادث عصر نبوی، سخنی به میان نیامده است، تنها برخی از نویسندگان معاصر^۶ و نیز سفرنامه‌نویسان^۷ از توقف

پیامبر ﷺ در سفری جنگی، در کنار این چاه، سخن گفته‌اند. در این سفر که با نام غزوه بنی‌لحیان در سال ششم^۸ و به نقلی پنجم هجری^۹ و برای انتقام شهدای رجیع انجام شد، پیامبر ﷺ به سوی عسفان، سکونت‌گاه قبیله بنی‌لحیان، حرکت کرد^{۱۰} و پس از حضور در عسفان، در کنار این چاه توقف کرد. در این گزارش، از شیرین شدن آب چاه پس از آن که حضرت از آن نوشید و آن را با آب دهان خود متبرک کرد، سخن گفته شده است. از این رو تَفَلَه، مورد توجه مسلمانان و به خصوص حاجیانی که از این مسیر به حج می‌رفتند، قرار گرفت و برای تبرک، از آب آن می‌نوشیدند.

ویژگی‌های این چاه سبب گردید تا مورد توجه بسیاری از سفرنامه‌نویسان قرار گیرد.^{۱۱} برخی سفرنامه‌نویسان، از حضور علی (ع) در کنار چاه و شیرین شدن آب آن در اثر متبرک شدن توسط آن حضرت گزارش داده‌اند.^{۱۲}

رفعت پاشا (م. ۱۳۵۳ق.) در بازدید از این چاه آن را ساخته شده از سنگ‌های سیاه، قطر دیوارش را ۱/۵ متر، و فاصله سطح آب تا

۱. معجم المعالم الجغرافیه، ص ۲۰۸؛ اتحاف الوری، ج ۴، ص ۳۴، «پاورقی».

۲. حسن المحاضره، ج ۲، ص ۲۶۷؛ التاریخ القویوم، ج ۲، ص ۳۳۲؛ سفرنامه میرزا محمدحسین فراهانی، ص ۲۱۵.

۳. موسوعه مرأة الحرمین، ج ۵، ص ۱۵۵.

۴. حسن المحاضره، ج ۲، ص ۲۶۷؛ التاریخ القویوم، ج ۲، ص ۳۱۷؛ موسوعه مرأة الحرمین، ج ۲، ص ۲۰۰.

۵. سفرنامه میرزا محمدحسین فراهانی، ص ۲۱۵.

۶. التاریخ القویوم، ج ۲، ص ۳۳۳؛ موسوعه مرأة الحرمین، ج ۵، ص ۱۵۵.

۷. سفرنامه فرهاد میرزا، ص ۱۹۴؛ مرأة الحرمین، ج ۲، ص ۲۰۰؛ سفرنامه میرزا محمدحسین فراهانی، ص ۲۱۵.

۸. الطبقات، ج ۲، ص ۷۸؛ التنبیه و الاشراف، ص ۲۱۸.

۹. تاریخ خلیفه، ص ۴۵؛ معجم البلدان، ج ۴، ص ۱۲۱.

۱۰. تاریخ خلیفه، ص ۴۵.

۱۱. الرحلة الوریثانیة، ج ۱، ص ۴۲۵؛ سفرنامه فرهاد میرزا، ص ۱۹۴.

۱۲. سفرنامه سیف الدوله، ص ۱۲۶.

دهانه چاه را در زمان کمی آب ۱۶/۵ متر و در زمان زیادی آب حدود ۱۰ متر دانسته است. وی همچنین توصیفاتى از نحوه استخراج آب با دلو، توسط ساقیان، آورده است.^۱ بلادى، از نویسندگان معاصر، در بازدید خود از این چاه دهانه آن را بزرگ و آب آن را پاکیزه و گوارا خوانده است. به گفته وی، آب این چاه زیاد است و با آن که از آب آن به عنوان هدیه به مکه و جدّه برده مى شود، هرگز دچار کمبود نمى گردد.^۲ (تصویر شماره ۱۹)

◀ منابع

اتحاف الوری: عمر بن محمد بن فهد (م. ۸۸۵ق.)، به کوشش عبدالکریم، مکه، جامعه ام القرى، ۱۴۰۸ق؛ تاریخ القويم: محمد طاهر الکردى، به کوشش عبدالملک بن عبدالله بن دهيش، بيروت، دار خضر، ۱۴۲۰ق؛ تاریخ خلیفة بن خياط: خلیفة بن خياط (م. ۲۴۰ق.)، به کوشش سهیل زکار، بيروت، دار الفكر، ۱۴۱۴ق؛ التنبية و الاشراف: علی بن الحسین المسعودی (م. ۳۴۶ق.)، بيروت، دار الصعب، بی تا؛ حسن المحاضرة فى اخبار مصر و القاهرة: عبدالرحمن بن ابى بکر السیوطی (۸۴۹-۹۱۱ق.)، به کوشش خلیل المنصور، بيروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۸ق؛ الرحلة الوریثالییه: حسین بن حمد الوریثالی (م. ۱۷۷۹م)، قاهره، مکتبه الثقافة الدینییه، ۱۴۲۹ق؛ سفرنامه سیف

الدوله: سلطان محمد سیف الدوله (قرن ۱۴ق.)، تهران، نشر نى، ۱۳۶۴ش؛ سفرنامه فرهاد میرزا (هدایة السبیل و کفایة الدلیل): فرهاد میرزا معتمد الدوله، تصحیح غلام رضا طباطبایى، تهران، علمى، ۱۳۶۶ش؛ سفرنامه میرزا محمد حسین فراهانى: محمد حسین فراهانى (قرن ۱۴ق.)، به کوشش گلزارى، تهران، فردوسى، ۱۳۶۲ش؛ الطبقات الکبرى: محمد بن سعد (م. ۲۳۰ق.)، بيروت، دار الصادر، ۱۴۰۹ق؛ فرهنگ اعلام جغرافیایی: محمد محمد حسن شراب، ترجمه شیخى و نعمتى، تهران، مشعر، ۱۳۸۳ش؛ مرآة الحرمین: ابراهیم رفعت باشا (م. ۱۳۵۳ق.)، قم، المطبعة العلمیه، ۱۳۴۴ق؛ معجم البلدان: یاقوت بن عبدالله الحموی (م. ۶۲۶ق.)، بيروت، دار صادر، ۱۹۹۵م؛ معجم المعالم الجغرافية فى السیرة النبویه: عاتق بن غیث السبلادى (م. ۱۴۳۱ق.)، مکه، دار مکه، ۱۴۰۲ق؛ موسوعة مرآة الحرمین الشریفین: ایوب صبرى باشا (م. ۱۲۹۰ق.)، القاهرة، دار الأفاق العربیه، ۱۴۲۴ق.

سید علی خیرخواه علوی

چاه جاسوم: از چاه‌های متبرک مدینه

چاه جاسوم از چاه‌های مدینه در حصار راتج (از حصارهای بنی جشم اوس در شمال مدینه که امروزه به مصانع شهرت دارد)^۳، کنار مسجد راتج^۴ و در باغ ابوالهیثم بن تیهان، از

۳. وفاء الوفاء، ج ۳، ص ۱۳۰؛ معالم المدینة المنوره، ج ۴، ص ۸۱.

۴. تاریخ المدینه، ج ۱، ص ۶۹.

۱. مرآة الحرمین، ج ۲، ص ۲۰۰.

۲. فرهنگ اعلام جغرافیایی، ص ۶۴.